

BRATISLAVSKÉ PUŠKÁRSTVO V 16. A 17. STOROČÍ

PAVOL VALACHOVIČ

VALACHOVIČ, P.: Bratislava rifle-men craft tradition in 16. and 17th century. *Vojenská história*, 11, 2, 2007, pp 22 – 36, Bratislava.

The author of the study deals with the fate of the rifle-men in the time of the foundation of the 1. common trade (association) 1. August 1571. He offers a detailed study of each point in the published trade rules, analyzes the conditions of the acceptance of new members, the performance of the masterpieces and the inspection of quality of the work of each master. As it was a common trade of more ironmongery crafts, its members had to have the relationship among individual crafts resolved, e. g.: the election of the trade's-master or manufactured assortment. On the basis of the trade's statuses it is not possible to clarify this part of the intra-trade life. Next the author fills the history with the names of concrete masters, journeymen, apprentices. He follows their fates, migration into the surrounding manufacture of guns, the terms of exams, acceptance as the members of trade. *Military History. Slovakia. Bratislava rifle-men craft tradition in 16. and 17th century.*

Bratislavské puškárstvo, hoci početne nepatrilo k najsilnejším umeleckým remeslám na Slovensku a v Uhorsku, zohralo v dejinách remeselnej výroby i umeleckého prejavu významnú úlohu. Začalo sa rozvíjať od začiatku druhej tretiny 15. storočia, od polovice 17. storočia sa vytvorili inštitucionálne základy samostatnej cechovej výroby puškárskych majstrov, aby na týchto základoch dosiahlo v 18. a v prvej polovici 19. storočia svoj vrchol. V tomto období už patrilo k najvýznamnejším kovospracujúcim umeleckým remeslám nielen na Slovensku a Uhorsku, ale ako ukazujú archívne materiály i diela bratislavských puškárskych majstrov, hralo významnú a rovnocennú úlohu v celej strednej Európe.

V prvom storočí vývoja bratislavského puškárstva sa vytvorili základy tohto špecializovaného remesla a predpoklady pre jeho ďalší úspešný vývoj.

Počas asi sto rokov – od polovice 15. storočia až do polovice 16. storočia sa puškárstvo včlenilo (príp. rozvíjalo) pod vplyvom starších špecializovaných remesiel zvonolejárrov, zámočníkov a jemných mechanikov, ktorí pracovali v hodinárskom odvetví.

Prví puškári pracovali v réžii mesta. Vyrábali zbrane z materiálu, ktoré mesto kupovalo za vlastné peniaze (predovšetkým vo Viedni), kontrolovali zbrane po ich výrobe, ale aj neskôr skúšali a overovali ich kvalitu a vlastnosti (napr. dostrel, aby zistili, kde ich možno najúčinnejšie využiť), opravovali ich, alebo ich prerábali na novšie. Mesto im zabezpečovalo suroviny, náradie, poskytovalo im priestory pre výrobu a opravu zbraní, platilo ich z vlastného rozpočtu.

Z tohto prvého obdobia výroby palných zbraní je známych viac ako tridsať puškárov. Niektorí pracovali v službách Bratislavy rok, dva, iní aj niekoľko rokov. Údaje o nich a o ich činnosti sa zachovali predovšetkým v mestských knihách a už boli kvalitne spracované.¹

Približne v polovici 16. storočia sa zo záznamov mestských kníh strácajú údaje o práci puškárov v réžii mesta. Prispeli k tomu predovšetkým zmeny vo vývoji palných zbraní, ktoré sa vynájdením kolieskového zámku a neskôr kresadlového zámku menia z neohrabaných, masívnych a ťažkých kusov na ľahké zbrane použiteľné nielen vo vojnách, ale aj pri poľovačkách.

¹VYČISLÍK, A.: Výrobcovia pušiek v Bratislave v 15. storočí. Zborník Slovenského národného múzea 63, 1969, In: *História* 9, s. 75-87. NEMCOVÁ, Z.: Počiatky puškárskeho remesla v Bratislave. In: *Vojenská história*, 2, 1998, č. 2, s. 87-92. NEMCOVÁ, Z.: Bratislavskí puškári v mestskej societe. In: *Pamiatky a múzeá* 2006, č. 1, s. 30-32.

Nové pušky sa stávajú významným doplnkom šľachticov, symbol ich sociálneho postavenia a nástrojom ich spôsobu života – poľovačky.

K rozvoju puškárstva ako samostatného remesla prispeli v Bratislave aj ďalšie faktory. Jedným z nich bola katastrofálna porážka uhorskej armády v bitke pri Moháči v auguste 1526. Zmenená politická situácia a obsadenie veľkej časti Uhorska, prakticky až po Dunaj, resp. po hranicu slovenských banských miest, ktoré zastavili ďalší postup Turkov, spôsobili, že veľká časť šľachty sa z južných častí Uhorska presťahovala na sever a Bratislava sa stala nielen politickým centrom Uhorska, ale aj sídlom významných uhorských šľachtických rodín. Bratislavskí puškári, a nielen oni, získali významnú časť odberateľov svojich výrobkov, čo výrazne ovplyvnilo kvantitu i kvalitu ich výrobkov.

Druhým faktorom, ktorý výrazne ovplyvnil rozvoj puškárskeho remesla v Bratislave, bola blízkosť Viedne ako sídla Habsburgovcov, ako nových vládcov štátu, ktorého súčasťou sa stalo aj Uhorsko a Slovensko. Puškárske remeslo vo Viedni už v minulom období výrazne ovplyvňovalo výrobu palných zbraní v Bratislave. Teraz tento význam stúpol ešte viac, čo sa prejavilo vo viacerých stránkach.

Jednak to bolo susedstvo významného centra výroby palných zbraní a zvládnutie technologických procesov, ktorých znalosti sa rýchlo šírili aj do Bratislavy. Bratislavskí remeselníci získali vo viedenských puškároch významných kolegov, ktorí im mohli pomôcť alebo ich poučiť.

To sa prejavovalo v tom, že mnohí bratislavskí puškári, ako ukážeme neskôr, sa vyučili u viedenských majstrov. Najmä záznamy viedenského puškárskeho cechu od polovice 17. do polovice 18. storočia dosvedčujú, že asi päťdesiat adeptov puškárskeho remesla sa vyučilo vo Viedni.² Časť z nich sa vracala späť do Bratislavy, kde pôsobili ako majstri puškárskeho remesla.

Zaujímavé je, že viedenski puškárski majstri získavali zo svojich vyučených kolegov aj významnú konkurenciu, resp. v už spomenutých viedenských záznamoch sú zachované správy o tom, že z Bratislavy sa mnohí puškárski majstri zapísali vo viedenskom cechu.

Blízkosť Viedne i skutočnosť, že z Bratislavy sa postupne stáva významné centrum puškárskej výroby (aspoň v rámci Slovenska a Uhorska, príp. v strede Európy) svedčí aj to, že do Bratislavy prichádzajú vyučení majstri z iných oblastí – predovšetkým opäť z Rakúska, ale napr. aj z Nemecka.

Ďalšie storočie rozvoja puškárskeho remesla v Bratislave je teda poznačené budovaním inštitucionálnej základne – vzniku najprv spoločného cechu s príbuznými remeslami (1571), neskôr aj špecializovaného puškárskeho cechu v Bratislave (1661), ale aj rozširovaním a skvalitňovaním výroby palných zbraní, rozširovaním počtu puškárskych majstrov a napokon aj samostatnej puškárskej školy v Bratislave, ktorá pripravovala budúcich puškárskych majstrov od začiatku druhej tretiny 18. storočia až do zániku cechovej organizácie v Uhorsku, a teda aj v Bratislave.

V našom príspevku by sme sa teda chceli zaoberať výrobou palných zbraní v Bratislave v tomto druhom období – od polovice 16. storočia približne do konca 17. storočia. Tomuto obdobiu vývoja puškárskeho remesla v Bratislave nebola ešte vo vedeckej literatúre venovaná dostatočná pozornosť, hoci niektoré pramenné materiály z Viedne sú známe už od polovice 20. storočia.³ Ďalšie údaje sme získali štúdiom v Archíve mesta Bratislavy, kde sa nachádzajú dôležité pramene z rozvoja remeselnej výroby vôbec a z rozvoja puškárskeho remesla zvlášť. Pre nami skúmané obdobie je dôležité aj to, že sú známe (ku koncu skúmaného obdobia) už aj prvé výrobky bratislavských puškárov, ktoré sa zachovali v slovenských i zahraničných múzeách. Máme tak možnosť porovnávať zručnosti a umelecké majstrovstvo bratislavských puškárov s výrobkami ich súčasníkov z iných vyspelých centier puškárskej výroby v Európe.

²K tomu pozri SCHEDELMANN, H.: *Die Wiener Büchsenmacher und Büchschäfte*. Wien 1942.

³SCHEDELMANN, H.: *Die Wiener Büchsenmacher und Büchschäfte*. Wien 1942. ŠPIESZ, A.: *Štatúty bratislavských cechov*. Bratislava 1978.

INŠTITUCIONÁLNE ZÁKLADY

Ako sme už uviedli, v prvom období výroby palných zbraní pracovali puškárski majstri v službách mesta. Mali tak zabezpečený nielen prísun potrebných surovín (pre výrobu zbraní, ale aj pušného prachu, streliva a pod.), ale zároveň mali zabezpečený aj odber vyrobených zbraní, resp. našli zamestnanie v službách mesta aj pri ďalších servisných činnostiach. Alojz Vyčislík i Zuzana Nemcová, ktorí sa zaoberali týmto prvým obdobím existencie puškárskeho remesla v Bratislave, získali v mestských knihách dostatok údajov o rozsiahlej činnosti puškárskych majstrov v Bratislave.

Práve záznamy o hospodárení Bratislavy ukazujú a dokazujú, že v polovici 16. storočia sa prestávajú uvádzať záznamy o nákupe surovín na výrobu pušiek a ostatného materiálu, potrebného pri ich výrobe a používaní.⁴ Zároveň s tým sa čoskoro objavuje aj doklad o vzniku prvej cechovej organizácie, ktorej súčasťou tvorili aj puškári. Hoci sa osamostatnili spod závislosti od mesta, zároveň potrebovali organizáciu, v rámci ktorej by chránili svoje záujmy a postavenie. Takouto organizáciou sa stal spoločný cech zámočníkov (Schlosser-), puškárov (Büchsen-), hodinárov (Uhr-) a výrobcov závitov (Windenmacher⁵), ktorý vznikol 1. augusta 1571.⁶

Hoci sa teda v druhej polovici 16. storočia začalo prudko rozvíjať puškárske remeslo, nemalo stále dostatok členov na vytvorenie samostatného cechu. Preto sa spojili príbuzné kovospracujúce remeslá, vyrábajúce jemné a zložité mechanizmy, do spoločného cechu. V uvedený deň prišli za vtedajším bratislavským richtárom predstaviteľia bratislavských zámočníkov, puškárov a hodinárov a vyjadrili želanie vytvoriť spoločný cech. Predložili mu na schválenie aj spoločné cechové artikuly (predpisy), v ktorých boli spoločné predpisy a záväzky tak pre každé remeslo, ako aj pre každé remeslo špeciálne.

V cechových artikuloch sa odráža skutočnosť, že cech sa pokladal predovšetkým za náboženskú inštitúciu, resp. za inštitúciu, ktorá sa starala o duchovné záležitosti členov cechu.

V prvom článku predpisov sa členovia cechu zaväzovali, že budú uctievať a sláviť všetky sviatočné dni a predovšetkým 6. novembra na sviatok sv. Leonarda (v štatútoch uvedený ako sv. Lienhardta) sa u svojho cechmajstra zídu všetci majstri, učni a tovariši, aby oslávili svoj cechový deň.

Majster, ktorý nepríde na tento sviatočný deň a neospravedlní sa, bude potrestaný odovzdaním jednolibrovej sviečky, učeň a tovariš pollibrovou sviečkou (čl. 2 štatútov).

Aj ďalšie články sa venovali týmto dôležitým otázkam. Ak zomrie niektorý majster, tovariš alebo učeň, alebo majstrovo dieťa, cech mu usporiada pohreb so sviecami a až do nasledujúceho piatka členovia cechu zabezpečia sviece v kostole. Ak sa niektorý majster, tovariš alebo učeň nezúčastní na pohrebe, bude potrestaný pokutou vo výške jedného funtu vosku (čl. 11).

Ak zomrie (cudzí) tovariš a zostane po ňom nejaké oblečenie, peniaze alebo nejaké iné veci, urobí sa ich súpis, a keď príde nejaký jeho druh alebo priateľ, odovzdajú sa mu tieto veci (čl. 12).

Ďalšie články mali veľký význam pre rozvoj cechu, pretože stanovovali podmienky príchodu cudzích tovarišov, príp. hotových majstrov do Bratislavy. Cech sa totiž neuzatváral pred prichádzajúcimi z cudziny, ale naopak, ako uvidíme neskôr, cudzí majstri, tovariši a učni prispievali k rozvoju cechovej výroby.

Jeden článok cechových predpisov stanovil, že ak by sa chcel v meste usadiť nejaký majster alebo tovariš, musí mať so sebou rodný a výučný list (čl. 3). Ďalší článok určoval podmienky,

⁴NEMCOVÁ, Z.: Bratislavskí puškári v mestskej societe. In: *Pamiatky a múzeá* 2006, č. 1, s. 32.

⁵Takto ich identifikuje Z. Nemcová. E. Nemeskürthyová, ktorá sa v Historickom ústave Slovenského národného múzea venovala pamiatkam slovenských cechov v múzejnej dokumentácii, uvádza, že by to mali byť výrobcovia veterných koruhví.

⁶NEMCOVÁ, Z.: Počiatky puškárskeho remesla v Bratislave. In: *Vojenská história* 2, 1998, č. 2, s. 91; TÁ ISTÁ: Bratislavskí puškári v mestskej societe. In: *Pamiatky a múzeá* 2006, č. 1, s. 32. Cechové predpisy tohto prvého cechu, v ktorom boli organizovaní aj puškári, publikoval ŠPIESZ, A.: *Štatúty bratislavských cechov*. Bratislava 1978, s. 456-459.

za ktorých sa môže záujemca stať majstrom cechu. Každý, kto sa chcel stať majstrom, musel do polroka vytvoriť majstrovské kusy podľa svojej špecializácie. Obyčajne mal vyrobiť zámky na stôl, skriňu alebo dvere. Keď sa mu s božou milosťou podarí zložiť majstrovské skúšky a bude prijatý do cechu, musí zaplatiť omšu a dať na ňu štyri funty vosku a pre majstrov a ich manželky musí vystrojiť hostinu. Ak by to však bol syn niektorého z majstrov, mal byť od poriadania hostiny oslobodený.

Predstavitelia cechu sa starali aj o prípravu novej generácie puškárskych majstrov a prirodzený rozvoj cechovej výroby. Každý majster mohol raz za tri roky prijať do učenia učňa, pričom mohol mať zároveň maximálne dvoch učňov. Majster bol zodpovedný za svojho učňa, dokonca sa mu musel postarať o vhodné oblečenie počas učňovskej doby. Meno majstra, u ktorého sa učeň učil, ako aj nástupný rok, musel byť zapísaný do cechovej knihy. Ak chcel učeň získať výučný list, musel zaplatiť jeden florén (čl. 5).

Cechové predpisy sa starali aj o kvalitu výrobkov svojich majstrov. Ak by bol niektorý mešťan nespokojný s prácou majstra, ktorý preňho robil objednanú prácu, mal prísť za cechmajstrom, a ten bol povinný zvolať ostatných majstrov, ktorí by preverili prácu svojho kolegu. Ak by sa príslušný majster previnil, mal byť potrestaný podľa rozhodnutia ostatných majstrov pokutou. Okrem toho bude musieť vinník každému majstrovi za jeho „náhamu“ zaplatiť dva groše (čl. 6).

Každý mesiac dvaja určení majstri kontrolovali každú dielňu a ak našli nejaké výrobky, ktoré nezodpovedali kvalite, mali ich vziať a odnieť k cechmajstrovi. Majster, ktorý sa previnil neporiadnou prácou, bol potrestaný (čl. 7).

Všetci majstri sa museli každý štvrtý rok dostaviť k cechmajstrovi a zaplatiť štvrtoročný poplatok (čl. 9).

Tieto zatiaľ najstaršie známe cechové artikuly cechu, v ktorom boli začlenení aj bratislavskí puškári, poukazujú na to, že bratislavskí puškárski majstri si už boli vedomí svojho významu a dôležitosti, že už mali vysoké sebavedomie, keď sa zaväzovali k rôznym povinnostiam. Zatiaľ ich nepôsobilo v Bratislave dostatočne mnoho, aby si mohli vytvoriť svoj vlastný cech, ale aj v spoločenstve príbuzných remesiel hľadali možnosť, ako sa uplatniť v hospodárskom živote mesta.

Zatiaľ nevieme, ako sa riešili vnútrocechové spory alebo cechový život vôbec. Nevieme, ako sa volil cechmajster a jeho prípadný zástupca, či funkcia cechmajstra nejako pravidelne „rotovala“ medzi jednotlivými remeslami, zlúčenými v cechu.

Takisto nevieme, či napr. puškársky majster mohol „fušovať“ do remesla svojim ostatným druhom. Tak ako boli zámočníci a hodinári vysoko špecializovaní, aj puškárski majstri určite dokázali vyrobiť zámky, používané v príbuzných remeslách a mohlo tak dochádzať k určitým kompetenčným sporom. Pretože však zatiaľ nepoznáme nijaké takéto spory, rôzne vnútorné problémy cechu si asi majstri riešili medzi sebou.

Z článkov cechových predpisov, ktoré sú podobné, ako v iných cechoch, je jasné, že tento spoločný cech sa stal integrálnou súčasťou hospodárskeho a sociálneho života v Bratislave a puškári hrali medzi ostatnými majstrami určite dôstojnú úlohu.

Zuzana Nemcová vo svojej štúdií zhromaždila údaje o štrnástich puškároch, ktorí pôsobili v Bratislave v prvej polovici 16. storočia.⁷ To poukazuje na to, že tu existovala už tradícia puškárskej výroby (hoci zatiaľ v rézii mesta), a že aj títo majstri svojou činnosťou vytvorili predpoklady pre ďalší rozvoj výroby palných zbraní.

Koncom 16. storočia nastala v organizácii spoločného cechu menšia zmena. V roku 1596 boli prijaté štatúty (staro)nového cechu, v ktorom sa zlúčili nožiari, zámočníci, puškári a hodinári. Z bývalého spoločného cechu tak vypadli Windmacheri a nahradili ich nožiari. Inak v obsahu štatútu nenastali výrazné zmeny.⁸

⁷NEMCOVÁ, Z.: Počiatky puškárskeho remesla v Bratislave. In: *Vojenská história* 2, 1998, č. 2, s. 91.

⁸Za informáciu by som sa chcel na tomto mieste poďakovať kolegyni Zuzane Nemcovej, ktorá sa cechovou organizáciou puškárov podrobnejšie zaoberala v spomínaných štúdiách.

NOVÝ CECH (8. JÚNA 1661)

K podstatným zmenám v organizácii cechovej výroby v Bratislave došlo na začiatku druhej polovice 17. storočia. Kvantitatívne i kvalitatívne podmienky vo výrobe pušiek boli na takom stupni rozvoja, že 8. júna 1661 sa vytvoril samostatný cech puškárov.⁹

Oproti predchádzajúcim cechovým predpisom spoločného cechu sú pravidlá samostatného puškárskeho cechu oveľa podrobnejšie a obsiahnejšie.

V prvom rade je dôležitá skutočnosť, že nové predpisy sú predpismi samostatného cechu puškárov, kde sú uvedené presné predpisy pre puškársku výrobu, na rozdiel od predchádzajúcich cechových štatútov, ktoré konkrétne podmienky existencie puškárov neurčovali. Sú stanovené požiadavky na ukončenie učňovskej doby v podobe požiadaviek na majstrovské kusy, ktoré zodpovedajú zmeneným podmienkam – medzi majstrovskými kusmi sa už priamo a menovite uvádza pár francúzskych pištolí, zatiaľ čo iné požiadavky mohli byť aj v predchádzajúcom období (výroba a výzdoba hlavne).

Ďalšie predpisy boli spoločné pravdepodobne aj pre iné cechy, ale v tomto prípade vidíme, že cechová organizácia zasahovala priamo do vzťahu medzi majstrami, tovarišmi a učňami, určovala, koľko tovarišov a učňov môže mať jeden majster, ale cech sa svojimi predpismi staral aj o to, ako bude pokračovať dielňa v práci po majstrovej smrti.

Takisto boli pravdepodobne spoločné aj niektoré predpisy, ktoré upravovali správanie sa tovarišov a učňov. V niektorých prípadoch sa aj tovariši podieľali spolu so svojimi majstrami pri riadení činnosti cechu, resp. mohli sa podieľať pri hodnotení a prípadnom potrestaní správania sa tovarišov.

Posledná štvrtina 16. storočia a prvá polovica 17. storočia znamenali pre bratislavských puškárov prudký rozmach. Prejavil sa nielen v technickom pokroku, keď knôtové neforemné ťažké zbrane vystriedali ľahšie pol'ovnícke i vojenské pušky s kolieskovým a od polovice 17. storočia aj s kresadlovým zámkom, ale aj v tom, že v roku 1661 predložili puškárski majstri richtárovi Bratislavy nové cechové predpisy samostatného puškárskeho cechu. Nešlo však o cech „büchsenmacherov“ – výrobcov pušiek, ale o cech „büchsenmacherov“ – majstrov, ktorí (podľa odbornej terminológie) len skladali pušky z cudzích súčiastok. Ako však ukazujú cechové predpisy, v Bratislave táto prísne deliaca čiara asi neexistovala, pretože člen puškárskeho cechu musel byť schopný vyrobiť nielen hlavne, ale napr. aj kompletný pár pištolí.

Už úvodná časť cechových predpisov je veľmi zaujímavá, pretože uvádza, že k vtedajšiemu starostovi Bratislavy sa dostavili dvaja majstri, ktorí požiadali o schválenie cechových predpisov. Stalo sa tak 8. júna 1661 a predpisy priniesli na radnicu dvaja puškárski majstri Konrad Wilhelm Ubelhack a Ján Krištof Nüber (Hans Christof Nueber). Založenie samostatného puškárskeho cechu podporili aj puškári „kráľovského slobodného banského mesta Schemnitz“ a „ctihodný a skúsený majster Tobias Hössler z kráľovského dvora“.

Na rozdiel od predpisov predchádzajúceho cechu sa nekladie dôraz na náboženské povinnosti, príp. náboženskú stránku cechovej organizácie. Pravdepodobne sa to pokladalo za takú samozrejmu vec, že sa to nemuselo písať v cechových predpisoch.

Od počiatku však predpisy nového cechu kladú veľký dôraz na členstvo v cechovej organizácii. Hneď v úvode stanovujú cechové predpisy, že ak sa chce stať niekto v Bratislave puškárskym majstrom, musel preukázať svoj počestný pôvod a narodenie písomnými dokladmi a takisto musel dokázať aj svoje vyučenie v remesle (čl. 1 štatútov).

Ak sa chce stať niekto tovarišom puškárskeho remesla v Bratislave, musel sa prihlásiť u najstaršieho majstra a rok potom musel pracovať u niektorého bratislavského puškárskeho majstra. Na záver svojho pôsobenia musel vyrobiť majstrovský výrobok (čl. 2).

⁹NEMCOVÁ, Z.: Počiatky puškárskeho remesla v Bratislave. In: *Vojenská história* 2, 1998, č. 2, s. 91. Cechové predpisy publikoval ŠPIESZ, A.: *Štatúty bratislavských cechov*. Bratislava 1978, s. 371-375.

Ak tovariš neurobí niektorý majstrovský výrobok, musí pracovať u svojho majstra o pol roka dlhšie a urobiť nový majstrovský výrobok.

Predpisy nového cechu už veľmi presne určili podmienky pre to, aby sa niekto mohol stať členom cechu, predovšetkým požiadavky na majstrovské výrobky. Za majstrovské výrobky sa pokladali puškové hlavne, jedna hladká, druhá bohato zdobená, obe s kresacím zámkom, tretím majstrovským výrobkom mal byť pár francúzskych pištolí (čl. 3). Ako uvidíme neskôr pri konkrétnych majstroch, ktorí sa uchádzali o členstvo v cechu, tieto podmienky sa vždy opakovali a vyžadovali (až na výrobu pištolí – pozri nižšie).

Ak niekto skončil svoje učňovské obdobie, musel usporiadať podľa svojich možností hostinu a ak nemal dielňu a náradie, a nechcel opustiť svojho majstra, podaním ruky zložil prísahu a sľúbil bratskú lásku a vernosť, že bude verný a správne sa bude chovať. Tiež musel sľúbiť, že bude poslúchať všetkých starších majstrov, bude dodržiavať cechové pravidlá a nariadenia (čl. 5).

Ak bude dodržiavať tieto pravidlá, bude si môcť zriadiť dielňu popri ostatných majstroch, bude môcť vyrábať a obchodovať so zbraňami (čl. 7).

Majstrov syn mal výhodu v tom, že musel vyrobiť len dva majstrovské výrobky podľa vlastného uváženia (čl. 9). Aj tovariš, ktorý sa oženil s majstrovou dcérou, musí urobiť len dva majstrovské kusy, ale inak musí odpracovať jeden rok tak ako každý iný tovariš (čl. 14).

Ďalšie predpisy sa venovali životu v rámci cechu. Podľa týchto predpisov mohol mať jeden majster len dvoch tovarišov a jedného učňa, ak by nemal učňa, môže mať troch tovarišov. Žiadny majster nesmel odvádzať tovariša, ktorý by pracoval v inom cechu alebo u zámočníkov, inak bude potrestaný (čl. 11).

Ak sa chcel niekto usadiť v Bratislave ako majster, musel najprv tri roky bývať v Bratislave a pracovať u niektorého majstra. Od toho nemohol byť oslobodený ani syn nejakého majstra a ani tovariš, ktorý by sa oženil s vdovou po puškárskom majstrovi. Podmienkou ich prijatia do cechu bolo tiež zhotovenie troch majstrovských kusov, v tomto prípade podľa vlastného uváženia (čl. 13).

Ak zomrie puškársky majster a nezanechá žiadneho tovariša v dielni, vtedy sa musia najstarší majstri postarať o jeho vdovu podľa jej želania a museli do dielne poslať jedného tovariša z niektorej inej dielne. Ak sa chcela vdova starať o dielňu a ak prišiel do mesta nejaký cudzí tovariš, potom jej dielňa mala prednosť pred ostatnými majstrami a tovariš musel pracovať u nej (čl. 15).

Každé štyri týždne museli dvaja určení majstri obísť všetky puškárske dielne, kontrolovať výrobu a ak v nich našli výrobky, ktoré neboli riadne urobené, majster musel zaplatiť do cechovej pokladnice jeden toliar (čl. 16).

Majstri, ktorí kontrolovali výrobu v jednotlivých dielňach, mali právo potrestať aj majstra, ktorý robil nepovolené fušky.

Cechové predpisy venovali primeranú pozornosť aj tovarišom a učňom. Každý majster musel pravidelne svojich podriadených vyplácať, inak mu hrozil trest (čl. 18). Na druhej strane tovariši museli poslúchať svojich majstrov a nesmeli odmietajú prácu, ktorú im majster uložil. Ak by to odmietli, ostatní majstri a tovariši rozhodli o primeranom treste neposlušného tovariša. (čl. 20)

Ak bol tovariš chorý alebo si potreboval niečo súrne vybaviť, majster mu musel dať voľno, ktoré si však tovariš musel neskôr odpracovať. Inak tovariši nemali nárok na voľný pondelok (čl. 20).

Cechové predpisy stanovovali aj presné platenie cechového poplatku. Každý štvrtý rok museli majstri platiť tri groše do cechovej pokladnice. Ak niekto včas nezaplatil, musel na základe rozhodnutia ostatných majstrov zaplatiť neskôr dvojnásobok poplatku a ak ani tak nezaplatil, hrozil mu (nešpecifikovaný) trest.

Ako vidíme, nové cechové predpisy boli oveľa podrobnejšie, ako cechové predpisy zo 16. storočia, čo je pochopiteľné, pretože v novom cechu sa spojili majstri jedného remesla a požiadavky mohli byť špecifikovanejšie. Umožňujú podrobnejšie sledovať zaradenie majstrov,

tovarišov a učňov do jednej organizácie, spolkový život, ale aj podmienky výroby špecifického remesla.

Konkrétnu situáciu v bratislavskom puškárskom cechu nám však dokresľujú konkrétne záznamy v rôznych materiáloch – v knihe zakúpených majstrov, v knihách viedenského cechu o prijímaní učňov, zakupovaní sa majstrov vo Viedni či o ich odchode, ale aj napr. v knihe majstrov a učňov v Bratislave. V týchto záznamoch sa už stretávame s konkrétnymi menami majstrov, tovarišov a učňov, ich prípadnou migráciou a osudmi.

ZAKÚPENÍ MAJSTRI (AMB CE 444)

Vznik cechov, v ktorých boli aj puškári, resp. po tom, ako si založili vlastný cech, sociálny, politický a hospodársky rozvoj Bratislavy ako centra celého Uhorska po bitke pri Moháči, začali lákať puškárskych majstrov z rôznych častí strednej Európy.

Vďaka dochovaným záznamom o zakúpených puškárskych majstroch, môžeme sledovať ako do Bratislavy prišlo v priebehu necelých šesťdesiat rokov (1628 – 1685) osem puškárskych majstrov.

Ako prvý sa v záznamoch vyskytuje majster Georg Peter Hoffmann, ktorý požiadal o prijatie do puškárskeho cechu a medzi bratislavských mešťanov 10. mája 1655. V zázname je uvedené, že prišiel z Neusiedelu am Sap. Za výsadu stať sa bratislavským mešťanom a puškárskym majstrom musel zaplatiť desať florénov, pričom polovicu sumy zaplatil hneď, zvyšných päť florénov mal zaplatiť neskôr. Ďalší záznam uvádza, že splatil 1,5 florénu a na zaplatenie mu zostáva ešte 3,5 florénu.¹⁰

Nasledujúci puškársky majster, ktorý požiadal o prijatie do puškárskeho cechu v Bratislave, bol Christoph Wenger z Altenburgu.¹¹ Stalo sa tak 24. mája 1663 a asi o rok a pol (27. decembra 1664) požiadal o prijatie do bratislavského cechu aj ďalší majster z Altenburgu Caspar Schmidt.¹² Podobne ako Georg Peter Hoffmann, aj obaja majstri z Altenburgu museli zaplatiť za prijatie do cechu desať florénov, pričom Ch. Wenger v prvej splátke zaplatil 3 florény, C. Schmidt 3,5 florénu. Tieto platby by mohli svedčiť o majetkových pomeroch nových bratislavských majstrov, ktorí určite potrebovali financie na kúpu domov, zriadenie svojich dielní či nákup surovín, potrebných pre výrobu. Preto si aj povinný poplatok rozdelili na niekoľko splátok.

Ďalším puškárskym majstrom, ktorým sa 30. júla 1667 zakúpil v Bratislave, bol Ambrosius Müller zo Somareinu an der Strass.¹³ Podobne ako jeho predchodca P. P. Hoffmann si poplatok rozdelil na dve časti a postupne ho splatil.

Zaujímavú profesionálnu kariéru puškárskeho majstra mal Hans Jakob Schlegemillig (uvádza sa aj v podobe Schlegelmilch). Pochádzal zo Suhlu a Bratislava sa stala preňho len akousi prestupnou stanicou. Nie je vôbec zaznamenaný v zozname zakúpených majstrov v Bratislave, ale 6. novembra 1670 sa zakúpil ako puškársky majster do cechu vo Viedni, pričom sa vo viedenských záznamoch uvádza ako puškársky majster z Bratislavy.¹⁴

Posledným puškárskym majstrom, ktorý sa zakúpil v Bratislave v 17. storočí, bol Hans Christopf Gembel. Pochádzal z Viedenského Nového Mesta (Wiener Neustadt) a v Bratislave sa zapísal 21. septembra 1686. Za svoj vstup do cechu musel zaplatiť už 12 florénov, pričom prvú splátku (6 florénov) zaplatil ihneď, ďalšiu (4 florény) 29. mája 1687 a poslednú 1. júna 1688.¹⁵

¹⁰AMB Ce 444 – Register deren hierinnen befindlichen eingekauften Landmeister, Folio 2.

¹¹AMB Ce 444 – Register..., Fo. 4.

¹²AMB Ce 444 – Register..., Fo. 5.

¹³AMB Ce 444 – Register..., Fo. 6.

¹⁴SCHEDELMANN, H.: *Die Wiener Büchsenmacher...*, s. 34.

¹⁵AMB Ce 444 – Register..., Fo. 9.

Vojenská história

V súvislosti so zakúpenými majstrami 17. storočia by sme chceli uviesť ešte dvoch majstrov, ktorí sa uvádzajú v spomínanom zozname zakúpených majstrov. Tí sa síce zakúpili v Bratislave až v 18. storočí, ale dokresľujú a dopĺňajú zoznam zakúpených majstrov bratislavského puškárskeho cechu.

Pritom o Johannovi Christophovi Lobingerovi, ktorý pochádzal z Rölbu v Rakúsku, môžeme uviesť aj ďalšie údaje. Do bratislavského cechu sa zakúpil 30. apríla 1714 a za svoje prijatie musel zaplatiť tiež 12 florénov. Prvú splátku (4 florény) zaplatil hneď, druhú (8 florénov) zaplatil o mesiac neskôr (31. mája).¹⁶ Tohoto Johanna Christopha Lobingera môžeme takmer s úplnou istotou stotožniť s Johannom Christophom Lobingerom, ktorý bol zapísaný v záznamoch vienského puškárskeho cechu ako učeň 31. mája 1711.¹⁷ A napokon do tretice sa v záznamoch vienského puškárskeho cechu stretávame s Johannom Lobingerom, z Viedne, ktorý bol správcom zbrojnice grófa Josepha Wenzela von a zu Lichtenstein vo Viedni. Dňa 27. júna 1775 odovzdal svoj majstrovský výrobok, 22. augusta 1775 sa stal puškárskym majstrom a v zoznamoch mešťanov sa uvádza až do r. 1788.¹⁸ Aké boli (a či vôbec existovali nejaké) rodinné väzby medzi Johannom Christophom Lobingerom z Bratislavy a Johannom Lobingerom z Viedne, zatiaľ nevieme určiť.

Ako posledného zakúpeného puškárskeho majstra v Bratislave by sme chceli uviesť Johanna Heinricha Helfriga, ktorý sa zakúpil 25. septembra 1718. Pochádzal zo Zellu v Durýnsku a je zaujímavé, že v zoznamoch učňov, ktorí sa učili vo Viedni, sa uvádza niekoľko učňov pochádzajúcich priamo z tohto mesta. J. H. Helfrig prišiel do Bratislavy cez „medzizastávku“ v Altenburgu a za svoje členstvo v cechu musel zaplatiť 25 florénov. Pri jeho mene v knihe záznamov zakúpených majstrov sa neuvádzajú splátky, pravdepodobne celý poplatok zaplatil naraz.¹⁹

NOVÍ MAJSTRI

Zakúpení puškárski majstri z iných častí strednej Európy síce znamenali prínos pre puškársky cech v Bratislave, ale oveľa väčší význam mali puškárski majstri, ktorí robili svoje majstrovské skúšky priamo v Bratislave, a potom sa v Bratislave aj usadili. V Archíve mesta Bratislavy sa nachádza osobitná kniha záznamov o majstrovských skúškach, v ktorej nachádzame záznamy o jedenástich adeptoch puškárskeho remesla.²⁰ V záznamoch sa neuvádza len meno toho, kto sa uchádzal o majstrovské skúšky, ale sa uvádzajú aj predpísané majstrovské kusy, ktoré musí príslušný adept predložiť, termíny, keď požiadal o skúšku a predložil hotové majstrovské výrobky, prípadne pokuty, ktoré boli jednotlivým majstrom uložené za chyby zistené na majstrovských kusoch.

Ako majstrovské kusy sa obyčajne uvádzajú tri výrobky, ktoré musel každý budúci majster predložiť skúšobnej komisii. Boli to dve hlavne (Rohr) a jeden zámok (Schloß). Niekedy sa presnejšie špecifikuje, že hlaveň musí byť šesťhranná²¹ alebo masívna a koľko musí mať

¹⁶AMB Ce 444 – Register..., Fo. 15.

¹⁷SCHEDLMANN, Hans: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 49.

¹⁸SCHEDLMANN, Hans: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 25-26.

¹⁹AMB Ce 444 – Register..., Fo. 16.

²⁰AMB Ce 444 – Register derer in diesem Buch von A° 1574 enthaltener gestückten Schlosser oder Frimwerker wie auch anderer eincorporierten gestückten Meister (ďalej cistované Register 1575).

²¹Takáto požiadavka sa objavila pri majstrovských skúškach Thomasa Grattlera mladšieho, ktorý robil majstrovské skúšky v r. 1677. Pozri: Pozri napr. AMB Ce 444 – Register 1575..., Fo. 49. Podobnú požiadavku na šesťhrannú hlaveň uložili skúšobní majstri aj Gašparovi Neumannovi v r. 1680 (Pozri napr. AMB Ce 444 – Register 1575..., Fo. 50) či Matthiasovi Richtenhammerovi v r. 1685 (Pozri napr. AMB Ce 444 – Register 1575..., Fo. 54).

vnútorných drážok. Pri zámku sa uvádza predovšetkým to, že zámok (resp. jeho kohút) musí trikrát udrieť.²²

Stanovenie troch majstrovských kusov vychádzalo zo starej praxe ešte spoločného cechu z r. 1571, kde neboli špecifikované výrobky pre puškárskych majstrov a pravdepodobne tu vidíme korene neskorších troch predpísaných majstrovských výrobkov v predpisoch samostatného puškárskeho cechu z r. 1661 (pozri vyššie).

Zaujímavé je, že takmer pri každom novom majstrovi sa uvádza pokuta, ktorú musel zaplatiť za nedostatky, zistené pri jeho majstrovských kusoch. Opakované pokuty nás zvädzajú k domnienke, že to bol akýsi poplatok za prijatie do cechu (okrem úradne stanoveného), ktorý bol určený na pohostenie majstrov cechu. Zároveň to bolo pravdepodobne upozornenie pre nového majstra, aby nebol príliš sebedomý na svoje majstrovstvo a aby svedomito vykonával svoje povolanie.

Je veľmi zaujímavé sledovať, ako rýchlo splnili jednotliví majstri stanovené podmienky. Niektorí majstri predložili majstrovské kusy len niekoľko mesiacov po prihlásení sa na majstrovské skúšky, iným to trvalo aj niekoľko rokov. Christopher Nüpel (alebo aj Nypel), ktorého v zozname majstrov na odborné skúšky nachádzame ako prvého uvedeného, sa prihlásil na skúšky 3. januára 1628 a už o necelé tri mesiace (26. marca 1628) predložil majstrovské výrobky.²³ Thomas Grattler (starší) sa na skúšky prihlásil 21. decembra 1645, majstrovské výrobky predložil komisii o štyri mesiace neskôr 4. apríla 1646,²⁴ podobne aj Thomas Grattler (mladší) predložil svoje majstrovské výrobky o dva a pol mesiaca po požiadaní o majstrovské skúšky.²⁵ Aj u ďalších majstrov, ktorí skladali majstrovské skúšky v Bratislave, trvalo predloženie majstrovských výrobkov obyčajne dva až tri mesiace.

Avšak Martin Hopp sa prihlásil na majstrovské skúšky 30. septembra 1635 a svoje majstrovské výrobky predložil komisii až po takmer troch rokoch 6. júna 1638.²⁶ Viac ako tri roky uplynuli medzi prihlásením sa na majstrovské skúšky a ich splnením aj Bartholomovi Präntlovi – svoju žiadosť predložil 8. októbra 1636 a majstrovské výrobky predložil komisii v decembri 1639.²⁷

Veľmi zaujímavý je osud Michaela Schestela, pôvodom zo Siltau. Dňa 22. júna 1664 sa zapísal na učenie vo Viedni a po skončení učenia sa podobne ako Caspar Neumann usadil v Bratislave, kde sa prihlásil na majstrovské skúšky 9. júna 1675 a už v septembri predložil svoje majstrovské kusy skúšobnej komisii. Pre veľké nedostatky ho však skúšobní majstri potrestali pokutou a majstrovské skúšky zložil až na druhý raz 21. júna 1677, keď majstri s jeho prácou vyjadрили spokojnosť.²⁸

Záznamy o zložení majstrovských skúšok v Bratislave sú dôležité aj z iného pohľadu. Po prvýkrát sa stretávame s tým, že v Bratislave sa začínajú vytvárať (alebo môžeme sledovať vytváranie) pôvodné puškárske rodinné dynastie.

Zrejmé je to na osude rodiny Grattlerovcov.²⁹ Ako prvý sa uvádza Thomas Grattler (starší), ktorý, ako sme uviedli, zložil majstrovské skúšky v r. 1646. O tridsať rokov neskôr je v záznamoch uvedený Thomas Grattler (mladší), syn puškárskeho majstra, ktorý skladal majstrovské skúšky v r. 1677. Medzitým sa v záznamoch viedenského puškárskeho cechu uvádza, že po r. 1664 sa vo Viedni zapísal na učenie Dane Grotler, syn majstra z Bratislavy (viď nižšie).

²²Táto požiadavka sa objavuje hneď pri prvom majstrovi Christophovi Nüpelovi, a potom sa opakuje takmer pri každom ďalšom skúšanom. Pozri napr. AMB Ce 444 – Register 1575..., Fo. 22.

²³AMB Ce 444 – Register 1575..., Fo. 22.

²⁴AMB Ce 444 – Register 1575..., Fo. 39.

²⁵Na skúšky sa prihlásil 13. júna 1677, majstrovské výrobky predložil 29. augusta 1677. AMB Ce 444 – Register 1575..., Fo. 49.

²⁶AMB Ce 444 – Register 1575..., Fo. 26.

²⁷AMB Ce 444 – Register 1575..., Fo. 27.

²⁸AMB Ce 444 – Register 1575..., Fo. 48.

²⁹V prameňoch sa ich meno uvádza aj ako Grotler, Gradler.

Thomasovi Grattlerovi sa ako puškárskemu majstrovi asi pomerne darilo, pretože v roku 1666 zakúpil dom na Uršulínskej ulici. Tento dom evidujú archívne materiály v majetku rodiny aj v roku 1675 a až v roku 1686 dedičia dom predali.³⁰

Ďalšiu puškársku rodinnú dynastiu založil v Bratislave Caspar Neumann. Pochádzal z Raabu a po 3. marci 1664 sa zapísal na učenie v puškárskom cechu vo Viedni. Po skončení svojho učenia sa presťahoval do Bratislavy a v r. 1680 zložil majstrovské skúšky. Pokračovateľom otcovho remesla bol jeho syn Andreas Neumann, ktorý sa na majstrovské skúšky pripravoval doma a zložil ich v r. 1718. Ako puškár pôsobil v Bratislave až do r. 1743, pričom v r. 1732 zastával aj funkciu cechmajstra.

Ďalšími členmi rodiny boli Franz Neumann, ktorý sa 1. októbra 1747 zapísal na učenie vo Viedni³¹ a Jacob Neumann, syn puškárskeho majstra, ktorý sa učil u bratislavského puškárskeho majstra Johanna Fischera v r. 1735 – 1738.³²

Medzi príslušníkov rodiny môžeme pravdepodobne počítat aj Andreasa Reimanna, ktorý sa na učenie vo Viedni zapísal 15. septembra 1715, pričom je pri jeho mene uvedené, že je synom majstra z Bratislavy,³³ a Mathiasa Weimanna, ktorý sa takisto zapísal na učenie vo Viedni 3. 9. 1697 a takisto má pri mene uvedené, že je synom majstra z Bratislavy.³⁴ Pretože z tohto obdobia nepoznáme iných puškárskych majstrov s podobnými menami, predpokladáme, že išlo o skomolenie mena Neumann (hoci je tu istá pravdepodobnosť, že ich otcovia nemuseli byť puškárskymi majstrami, ale sa mohli živiť iným remeslom).

Aspoň dve generácie nachádzame medzi puškárskymi majstrami aj v rodine Scheffellovcov a Richtenhammerovcov. Michael Scheffel sa prihlásil na majstrovské skúšky 9. júna 1675 a zložil ich už o tri mesiace neskôr. V roku 1728 záznamy viedenského puškárskeho cechu uvádzajú³⁵ na učení vo Viedni akéhosi Augusta Scheffela, ktorý sa narodil v Klösterle, vyučil sa vo Viedni, tu sa aj zakúpil a svoju kariéru zakončil dokonca funkciou cechmajstra (r. 1744). Či a aké rodinné vzťahy existovali medzi bratislavským a viedenským Scheffelom, zatiaľ nevieme.

Tri mesiace prešli medzi prihlásením sa na majstrovské skúšky a ich vykonaním v prípade Matthiasa Richtenhammera (na skúšky sa prihlásil 22. septembra 1685, zložil ich 21. decembra 1685). V záznamoch viedenského puškárskeho cechu nachádzame v r. 1694 údaj o tom, že na učenie sa vo Viedni prihlásil Johann Richtenhammer, syn puškárskeho majstra z Bratislavy.³⁶

Pozoruhodné osudy mali príslušníci rodiny Wacholdovcov (niekedy aj Wacholtovcov alebo Wacholderovcov). V záznamoch viedenského puškárskeho cechu sa ako prvý uvádza v roku 1679 uvádza Daniel Wacholt a o dva roky neskôr, v roku 1681 Hans Wacholt. Obaja pochádzali z Danzigu (dnešné poľské mesto Gdansk).³⁷ Neboli to však prví gdanskí učni. Už pred nimi zaznamenali vo viedenských záznamoch iných ich rodákov, napr. v roku 1674 (?) Paula Georga, v roku 1675 Hansa Christopha či o dva roky neskôr v roku 1677 Jakoba Mayera.³⁸

Hans Wacholt už 16. septembra 1685 požiadal o zloženie majstrovských skúšok v Bratislave a takmer presne o tri mesiace tieto skúšky aj zložil. Stal sa tak právoplatným členom bratislavského cechu. V roku 1708 sa vo viedenskom cechu prihlásil na učenie Johann Gottlieb Wacholt, syn bratislavského puškárskeho majstra.³⁹ A napokon sa na učenie vo Viedni prihlásil

³⁰FEDERMAYER, F.: Rody starého Prešporka. Bratislava: Monada atelier s.r.o. 2002, s. 73 a s. 221.

³¹AMB – Ce 81; SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 56.

³²Lit.: AMB – Ce 81.

³³SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 55; TEMESVÁRY, Ferencz: Pistolen. Feuerwaffen des Ungarischen Nationalmuseums I., Budapest 1988, s. 47.

³⁴SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 46; TEMESVÁRY, F.: Pistolen. Feuerwaffen des Ungarischen Nationalmuseums I., Budapest 1988, s. 50.

³⁵SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 22.

³⁶SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 45.

³⁷SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 41 a 42.

³⁸SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 40- 41.

³⁹SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 48. V záznamoch je uvedený ako Johann Gottlieb Weichholdt.

Vojenská história

v roku 1722 aj Johann Daniel Wacholt, syn puškárskeho majstra.⁴⁰ Tento Johann Daniel sa v r. 1724 stal mešťanostom Bratislavy a plne sa zapojil do činnosti bratislavského puškárskeho cechu. Máme tak možnosť sledovať prakticky tri generácie puškárskych majstrov, ktorých činnosť bola spojená s pôsobením v Bratislave.

Osudy rodiny Wacholtovcov sa však ešte nekončia. V roku 1732 sa prihlásil do učenia Johanna Daniela Wacholta Johann Georg Wacholt z Moravy z Mikulova. Bol to syn puškárskeho majstra. Pravdepodobne sa jeho otec alebo starý otec Daniel Wacholt, ktorý sa vyučil vo Viedni, nevrátil podobne ako jeho brat do Danzigu (Gdanska), ale usadil sa na Morave, kde založil vlastnú puškársku dynastiu a potomok tejto dynastie prišiel na učenie k svojmu príbuznému do Bratislavy. Jeho učenie malo trvať tri roky, ale v záznamoch bratislavského puškárskeho cechu nie je uvedené, kedy a či vôbec svoje učenie skončil.⁴¹

Z uvedených údajov vyplýva, že v Bratislave sa už v 17. storočí vytvorila vlastná tradícia prijímania cudzích majstrov, ale aj výchova puškárskych majstrov vlastnými silami. Takíto majstri, odchovaní v Bratislave, cítili oveľa väčšiu zodpovednosť voči cechu, v ktorom sa vyučili, a po zložení majstrovských skúšok sa stali jeho plnoprávnymi členmi, pričom sa neskôr podieľali na príprave a výchove vlastného puškárskeho dorastu. Začali sa vytvárať aj prvé puškárske dynastie v Bratislave, ktorých pôsobenie môžeme sledovať v priebehu desiatok rokov. Vyvrcholením ich činnosti bolo pôsobenie v Bratislave v 18. storočí.

Zoznam majstrovských skúšok v Bratislave

Meno	Prihlásenie	Splnenie
Christoph Nypel	3. 1. 1628	26. 3. 1628
Martin Hopp	30. 9. 1635	6. 6. 1638
Bartholome Pränzl	8. 10. 1636	?? 12. 1639
Joseph Klingelmeyer	8. 12. 1638	??
Thomas Grattler	21. 12. 1645	4. 4. 1646
Martin Litzinger	5. 7. 1646	14. 10. ????
Michael Scheffel	9. 6. 1675	14. 9. 1675 – 21. 6. 1677
Thomas Grattler Jun	13. 6. 1677	29. 8. 1677
Caspar Neuman	7. 4. 1680	23. 6. 1680
Matthias Richtenhammer	22. 9. 1685	21. 12. 1685
Hanns Wacholder	16. 9. 1685	18. 12. 1685

Z BRATISLAVY DO VIEDNE

Budovanie cechovej organizácie puškárov v Bratislave, príchod cudzích hotových majstrov z iných miest strednej Európy či systém prípravy vlastných puškárskych majstrov v Bratislave, svedčia o tom, že sa puškárstvo v 17. storočí rozvíjalo a vyvíjalo na pomerne vysokú úroveň. Pre toto tvrdenie máme aj ďalší argument: z Bratislavy odišli do Viedne viacerí majstri, ktorí sa v centre habsburskej monarchie zakúpili ako majstri a naďalej pôsobili tu. To svedčí o tom,

⁴⁰SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 52. Stalo sa tak 12. júla 1722.

⁴¹AMB Ce 444.

že sa prinajmenšom vyrovnali svojim viedenským kolegom a dokázali sa uchytiť v prostredí silnej konkurencie.

Zaujímavým faktom je však skutočnosť, že to boli tzv. Büchsenmacheri (alebo Büchsenmacheri), teda majstri, ktorí montovali zbrane z cudzích súčiastok. V Bratislave sa týmto pojmom, ako sme videli v stanovách cechu z r. 1661 (viď vyššie) pôvodne označovali puškári, ktorí dokázali vyrobiť celé palné zbrane – pušky či pištole.

Ako prvého zakúpeného majstra z Bratislavy vo Viedni sme už spomínali Hansa Jakoba Schlegemilliga, ktorý pochádzal zo Suhlu, prišiel do Bratislavy a napokon 6. novembra 1670 odišiel do Viedne.

O sedem rokov ho nasledoval Jakob Wander, ktorý sa vo Viedni zakúpil 6. júna 1687, a o rok neskôr to bol tretí bratislavský puškár Gottfried Dörring. Ten sa zakúpil vo Viedni 26. augusta 1688. V domácom puškárskom a bratislavskom prostredí sa vyučil aj Paul Dörring, syn Gottfrieda Dörringa⁴². Paul Dörring zostal v Bratislave aj po otcovej smrti a pôsobil tu ako puškár. Až 31. júla 1714 sa vo Viedni zakúpil aj on. Medzitým jeho matka, resp. vdova po Gottfriedovi Dörringovi, predala v r. 1710 ovocnú záhradu, ktorá ležala v blízkosti dn. Radlinského ulice v Bratislave.⁴³ Bola to pravdepodobne príprava rodiny na odchod do Viedne.

Napokon posledným bratislavským puškárskym majstrom na konci 17. a na začiatku 18. stor., ktorý sa zakúpil vo Viedni, bol Georg Bauer. Stalo sa tak 25. júna 1702.⁴⁴ Zatiaľ nevieme, aká súvislosť je medzi jeho zakúpením sa vo Viedni a tým, že už v r. 1708 pôsobil vo Viedni Johann Josef Bauer.⁴⁵

NOVÁ GENERÁCIA (UČNI) NA UČENÍ VO VIEDNI

Avšak najväčším výrazom kontinuity puškárskeho remesla v Bratislave je skutočnosť, že vo Viedni sa v 17. storočí vyučilo viac ako desať učňov, ktorí pochádzali z Bratislavy alebo ktorí po vyučení v Bratislave pôsobili.

Prvý učeň, ktorý pochádzal z Bratislavy, bol Hans Georg Hofmann.⁴⁶ Radi by sme ho spojili s menom bratislavského puškárskeho majstra Georga Petra Hoffmanna, ktorý požiadal o prijatie do puškárskeho cechu a medzi bratislavských mešťanov 10. 5. 1655 (viď vyššie). Problémom je však skutočnosť, že keď sa 21. 8. 1661 zapísal do viedenského puškárskeho cechu, pri jeho mene sa neuvádza, že by bol synom puškárskeho majstra. Preto bližší rodinný vzťah medzi oboma týmito osobnosťami zostáva v hypotetickej rovine, prípadne ho neskorší výskum odmietne.

V roku 1661 (presnejšie 18. 10.) sa do viedenského puškárskeho cechu zapísal na učenie aj ďalší Bratislavčan Johann Schwärtzel a pravdepodobne v tom istom roku aj Stefan Has. O tri roky neskôr (3. 3. 1664) sa do viedenského cechu zapísal na učenie aj tretí Bratislavčan Hans Kropp. Pri všetkých troch mládencoch zatiaľ nevieme, z akých sociálnych vrstiev a rodinných pomerov pochádzali, prečo sa zapísali do učenia u viedenských puškárov, ani čo sa s nimi po vyučení stalo.

Až pri piatom učňovi záznamy viedenského puškárskeho cechu uvádzajú, že po r. 1664 sa do učenia vo Viedni zapísal Dane Grotler, syn majstra z Bratislavy.⁴⁷ Sme presvedčení, že patrí

⁴²U svojho otca sa vyučil 22. augusta 1704. SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 35.

⁴³DUKA, N.: K histórii robotárne a jej budovy v Bratislave. Bratislava 4, 1969, s. 169.

⁴⁴SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 34. V 18. storočí sa vo Viedni zakúpilo ešte ďalších deväť puškárskych majstrov, ale to už je mimo časový rámec našej práce.

⁴⁵SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 18.

⁴⁶SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 37.

⁴⁷SCHEDELMANN, Hans: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 39.

do rodiny Grattlerovcov (ako meno uvádzajú bratislavské záznamy), ktorých dvoch členov sme už uvádzali ako majstrov, ktorí skladali majstrovské skúšky v Bratislave. Zatiaľ však nevieme, v akom rodinnom vzťahu boli obaja spomínaní majstri Grattlerovci a Dane Grotler.

[[Časová postupnosť nás zvädza k tomu, aby sme za najstaršieho z dynastie Grattlerovcov pokladali Thomasa Grattlera Staršieho, jeho synom by bol Dane Grotler (= Grattler) a vnukom Thomas Grattler Mladší. Avšak rozdiel rokov medzi Danem Grotlerom a Thomasom Grattlerom je príliš malý a vzbudzuje pochybnosť o vzťahu otec-syn.]]

V súvislosti s Danem Grotlerom a jeho vzťahom k dvom spomínaným Grattlerovcom je zaujímavé, že v roku 1694 sa do učenia k puškárom vo Viedni zapísal aj Johann Richterhammer, pri ktorého mene Kniha učňov uvádza, že je to syn majstra z Bratislavy.⁴⁸ S menšími pochybnosťami ho môžeme spojiť s Matthiasom Richtenhammerom, ktorý zložil majstrovské skúšky v roku 1685. Znamenalo by to totiž, že keď skladal majstrovské skúšky, už mal založenú rodinu a syna, ktorý sa o deväť rokov neskôr prihlásil do učenia vo Viedni.

Osudom viacerých členov rodiny Wacholdovcov a ich vzťahom k Viedni a Bratislave sme sa zaoberali vyššie, takže teraz im už nevenujeme pozornosť.

Napokon zostávajú ešte traja učni pôvodom z Bratislavy. Podobne ako u niektorých predchádzajúcich bratislavských učňoch, ani pri Christophovi Hobachovi a Georgovi Zwichowitzovi nemáme zatiaľ ďalšie záznamy. Posledný učeň z Bratislavy nás príbuznosťou svojho mena zvädza k tomu, že ho pokladáme za člena rodiny Neumanovcov. Blízkosť písania mena Weimann a Neimann či Neumann nie je vo vtedajšom období nič výnimočné a našu domnienku potvrdzuje aj skutočnosť, že pri mene Matthiasa Weimanna~Neumanna je uvedené, že je synom majstra z Bratislavy. To by znamenalo, že jeho otcom by bol Caspar Neuman, ktorý zložil majstrovské skúšky v bratislavskom cechu v roku 1680. Aj časová vzdialenosť je dostatočná na to, aby Matthias bol Casparovým synom.

Záznamy o bratislavských učňoch vo viedenskom puškárskom cechu sú veľmi dôležité pre poznanie vývoja bratislavského puškárskeho cechu. Svedčia o tom, že viacerí bratislavskí mládenci mali záujem vyučiť sa u (zatiaľ) vyspelejších puškárskych majstrov vo Viedni a s veľkou pravdepodobnosťou sa potom vracali do rodného mesta. Viedeň sa tak stávala základňou učenia synov bratislavských mešťanov a zárukou prirodzeného vývoja puškárskeho remesla aj v Bratislave.

Prípady bratov Wacholdovcov zároveň poukazuje na to, že aj keď pochádzali zo vzdialeného poľského Danzigu (Gdaňska) a vyučili sa vo Viedni, Bratislava im poskytovala dostatočné možnosti pre ich profesionálnu existenciu. Zatiaľ nie príliš presvedčivé dôkazy o Hansovi Georgovi Hofmanovi, Dane Grotlerovi~Grattlerovi a Matthiasovi Weimannovi~Neumannovi by svedčili aj o cieľavedomej politike budovania dorastu puškárskeho remesla v Bratislave výchovou synov puškárskych majstrov z Bratislavy v staršom a vyspelejšom cechu cisárskeho mesta.

Bratislavskí učni vo viedenskom cechu

- 21. 8. 1661 .....Hans Georg Hofman (nemá uvedené, že by bol majstrom syn!)
- 18. 10. 1661 .....Johann Schwärtzel
- .....Stefan Has
- 3. 3. 1664 .....Hans Kropp
- .....Dane Grotler, syn majstra z Bratislavy
- 1673.....Thomas Bucher
- 1674 (?).....Michael Geiter

---

⁴⁸SCHEDLMANN, Hans: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 45.

Vojenská história

5. 7. 1681 .....Hans Wacholt (Danzig)
po 1679 .....Daniel Wacholt (Danzig)
27. 8. 1684 .....Christoph Hobach
5. 2. 1690 .....Georg Zwichowitz
1694.....Johann Richtenhammer, syn majstra z Bratislavy
3. 9. 1696/7 .....Matthias Weiman (= Neumann?), syn majstra z Bratislavy

Vývoj puškárskeho remesla v Bratislave v 17. storočí má niekoľko pozoruhodných črt. Dôležité pre tento vývoj bolo to, že v Bratislave už od polovice 15. storočia existovala výroba palných zbraní a takisto potreba palných zbraní na ochranu jedného z najvýznamnejších miest vtedajšieho Uhorska.

Zmena politických pomerov, ktorá viedla k tomu, že Bratislava sa stala hlavným mestom Uhorska a tak prilákala silnú vrstvu uhorskej šľachty vyvolala ďalšiu potrebu kvalitných palných zbraní vojenského charakteru, ale aj výroby zbraní pre zábavu špičky vtedajšej spoločnosti (poľovnícke pušky). To všetko priaznivo vplývalo na hospodársky rozvoj mesta a v súvislosti s tým aj na rozvoj puškárskeho remesla.

V dôsledku rastu výroby palných zbraní sa vytvárala aj inštitucionálna základňa puškárskeho remesla v Bratislave. Najprv spoločný cech, potom už plne samostatný cech s premyslenou štruktúrou cechových pravidiel, ktoré upravovali tak sociálne pomery členov cechu ako aj výrobné zásahy sa priaznivo odrážali v raste počtu vyspelých puškárskych majstrov.

Záznamy o puškárskych majstroch v Bratislave v 17. storočí poukazujú na to, že Bratislava bola atraktívnym ekonomickým priestorom pre už hotových majstrov z iných oblastí strednej Európy. Popri nich však vyrastajú aj domáci majstri, ktorí vytvárajú trvalé základy výroby palných zbraní. Napokon ďalšiu vrstvu predstavujú synovia bratislavských majstrov (či už puškárskych alebo snáď aj iných), ktorí sa učili či už v Bratislave alebo vo Viedni. Uzatvára sa tak celý systém pôsobenia a generačnej obnovy puškárskej výroby v Bratislave a zároveň sa vytvárajú základy pre pôsobenie puškárskeho cechu v Bratislave v 18. storočí a v prvej polovici 19. storočia, kedy výrobky bratislavských puškárskych majstrov a pôsobenie bratislavského puškárskeho cechu dosahuje svoj vrchol nielen v slovenských, ale aj uhorských či dokonca stredoeurópskych rozmeroch.

P. VALACHOVIČ: WAFFENSCHMIEDEREI IN BRATISLAVA IN 16. UND 17. JAHRHUNDERT

Die Waffenschmiederei in Bratislava, obwohl sie von ihrer Zählgröße her nicht zu den stärksten Kunsthandwerken in der Slowakei und Ungarn gehörte, spielte in der Geschichte der Kunsthandwerke als auch der Kunstaußerung eine wichtige Rolle. Die Anfänge dieses Handwerkes finden wir am Anfang des zweiten Drittels des 15. Jahrhunderts, von der Hälfte des 17. Jahrhunderts bildeten sich die institutionellen Gründe der selbstständigen Zunftproduktion der Waffenschmiedmeister aus. Auf diesem Grundbau erreichte dieses Gewerbe in dem 18. und in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts seinen Höhepunkt. In dieser Zeit gehörte die Waffenschmiederei zu den bedeutendsten eisenverarbeitenden Kunsthandwerken nicht nur in der Slowakei und Ungarn, sondern – wie die Archivquellen und Werke der bratislavaer Waffenschmiedmeister zeigen – spielte eine wichtige und gleichwertige Rolle in ganzem Mitteleuropa.

Die Entwicklung der Waffenschmiederei in Bratislava im 17. Jahrhundert hat einige beachtenswerte Züge. Ein wichtiger Punkt war die Tatsache, dass in Bratislava schon in der Hälfte des 15. Jahrhunderts Schießgewehre produziert wurden und gleichzeitig Schießgewehrbedarf existierte, dennoch Bratislava als ein von den wichtigsten Städten des damaligen Ungarns Schutz benötigte.

Die Änderung der politischen Verhältnisse, die dazu führte, dass Bratislava zur Hauptstadt Ungarns wurde und somit eine starke Schicht des ungarischen Adels anlockte, rief weiteren Bedarf nach qualitätsgerechten Schiessgewehr militärischen Charakters, als auch nach Herstellung von Waffen zum Vergnügen der Spitze der damaligen Gesell-

Vojenská história

schaft (Jagdgewehr) hervor. Die erwähnten Umstände übten einen positiven Einfluss auf die wirtschaftliche Entwicklung der Stadt und in diesem Zusammenhang auch auf die Entwicklung der Waffenschmiederei aus.

Infolge des Produktionsanstieges von Schiessgewehr bildete sich eine institutionelle Grundlage der Waffenschmiederei in Bratislava. Zuerst eine gemeinsame Zunft, später eine ganz selbstständige Zunft mit wohlüberlegter Struktur von Zunftregeln, die sowohl die sozialen Verhältnisse ihrer Mitglieder, als auch die Produktionsmaßnahmen regelten. Die positive Auswirkung der Zunftmitgliedschaft spiegelte sich in dem Zuwachs der Anzahl von reifen Waffenschmiedmeistern.

Anmerkungen über Waffenschmiedmeister in Bratislava in 17. Jahrhundert deuten darauf hin, dass Bratislava ein attraktiver ökonomischer Bereich für schon fertige Meister aus anderen Gebieten Mitteleuropas war. An ihnen vorbei kamen auch einheimische Meister auf, die eine fortdauernde Grundlage der Schiessgewehrproduktion erschafften. Letztlich eine weitere Schicht stellten Söhne der bratislavaer Meister (egal ob Waffenschmied oder vielleicht auch andere) dar, die in Bratislava oder Wien lernten. Es wird hier ein ganzes System der Wirkung und Generationserneuerung der Waffenschmiederei in Bratislava geschlossen und gleichzeitig eine Basis für die Wirkung einer Zunft der Waffenschmiederei in Bratislava im 18. und in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts gegründet, als die Produkte der bratislavaer Waffenschmiedmeister und die Wirkung ihrer Zunft ihren Gipfel nicht nur in slowakischem, sondern auch in ungarischem oder sogar mitteleuropäischem Ausmass erreichte.